

Recsk, 1950–1953¹

Beszélgetés Kárpáti Kamillal

■ (részletek)

BÖSZÖRMÉNYI GÉZA

[...] 1929-ben születtem, májusban, és május volt 1949-ben is, amikor 20 éves koromban letartóztattak. [...]

– *Milyen indokkal internáltak?*

– Határátlépési kísérlet.

– *Amit el is ismertél.*

– Elismertem. Azzal érveltem, ami most már – én tudom a legjobban – roppant mulatságosan hangzik, de hát akkor én ezt szívvel-lélekkel vallottam, hogy én végeredményben tanulni akartam, gyarapodni akartam, nem a hazámat elhagyni. Nem akartam kivándorolni, valóban csak szükségem volt arra, hogy lássam Olaszországot. Nem a mai Olaszországra voltam kíváncsi, hanem a reneszánszra, tehát végeredményben érdeklődési köröm szabta meg, hogy én hova akartam elmenni, és mit akartam tenni.

– *Ma ismert költő vagy, és alkotói törekvéseid már kora ifjúságodban jelentkeztek. Tudtál írni a letartóztatás után?*

– Kistarcsán, amíg el nem égették az ávosok a verseimet, addig igen, írtam. De akkor azt éreztem, hogy talán soha többet nem tudok írni, hogy bennem meghal a költő, hogy kiirtják belőlem. Mikor az ÁVO elfoglalta a kistarcsai internálótáborot 1950 májusában, én már egy éve internált voltam, és rendszeresen írtam, rengeteget írtam. Ez a rengeteg azt jelenti, hogy körülbelül húsz verset írtam az alatt az egy év alatt. Nem különösebben rejtegettem, mert abban az időben, amikor engem odavittek, ilyesmit még engedélyeztek Kistarcsán. Ha az embernek volt valami jegyzetömbje, hát jegyezhetett, írhatott. A kutya sem tiltotta. És így gyűlt-gyűlt az én verspaksamétám-kupacom.

Amikor az ÁVO bejött, akkor a WC mögé rejtettem. Hívatnak, jön két kis nyomozó, bevisznek a WC-re, egyenesen oda, menjek fel és vegyem csak le, ami mögöttem van. Felálltam a WC-re és elővettem. Na gyerünk! Levittek a pincébe. Minden ezred alatt volt egy pince, és abban a pincében egy nagy kazán. Nem volt begyűjtva. Kinyitották a kazánajtót, az egyik, a sunyi képű fogta ezt a paksamétát, a másik, a boltozatos homlokú elővette egyenként. Nem olvasta el, nem olvasott bele, egyenként bedobta a kazánajtón. Mindet bedobta, meggyújtotta, elégette ott a szemem előtt. Abból az évből

nem is maradt egyetlenegy versem sem... Hát én akkor nem tudtam megszólalni, mert nyilvánvaló, hogy én egy kicsit túl is értékeltem akkor magamat, mint költőt, meg ezt a helyzetet is, de ténylegesen úgy éreztem, hogy vége, és nincs tovább. Nem hittem, hogy végül én még 60 éves fejjel is fogok írni. Akkor úgy gondoltam, hogy itt a világ vége, hogy megsemmisülök. Engem ott darabonként, papírlaponként megsemmisítettek. Látom, ahogy én ott magam elégek... Nem ütöttek meg, de a módja az egésznek, ahogy ezt kigondolták, és ahogy ezt végigcsináltak... Ahogy ehhez volt idejük, semmi mással nem törődtek, százegynéhány papírlapot egyenként bedobogatni, aztán végignézni, ahogy hamvad a tűz... Ők csupán a kínzást élvezték, hogy én hogy kínlódom. Ezért szakítottak rá annyi időt. Másfél órán keresztül nem a költészet pusztulását nézték végig, hanem az én szenvedésemet, mert szadista disznók, gengszterek voltak. Az ember szenvedése nagyon látványos dolog lehet. Sírtam is, reszkettem is, remegtem is, félholt voltam. Útést, verést könnyebben viseltem el előtte is, utána is. Utána volt is sok mindenben részem, gúzsbakötésben is, nem Recsken, hanem később a börtönben, de azt sokkal, de sokkal jobban elviseltem. Meg kell hogy mondjam, ez az egyik legszönyorosabb emlékem. Nem a húsomat tépték ki, hanem valamivel nemesebb anyagomat. A lélekdarabkák semmisültek ott meg.

Én akkor már a hátralevő időben Kistarcsán egy sort nem tudtam írni, és azt hiszem, hogy az első időkben Recsken sem született egy sorom sem. Aztán kezdődtek az álmatlan éjszakák, amikor a kínszenvedés elől az ember nappal is, éjszaka is kénytelen volt valahogy befelé fordulni, oda menekülni, ahol még valami fény volt. És akkor kezdődtek a versforgácsok, és ismét végül is megindult a folyamat. Azt hiszem, hogy magamban próbáltam így a világot megteremteni, a magam világát. És ha valaki kézbe veszi ezt a verstermést, akkor lépten-nyomon a rabság motívumaira bukkan. Anélkül, hogy én valaha is olyan értelemben vett börtönverseket írtam volna, mint mondjuk Faludy. Ilyen szabályos börtönverseket én nem írtam, és nem is akartam soha írni, de hát ez a költészetnek, már az én versvilágomnak szerves része.

Például a *Sosemhalottak éneke*, amely meglehetősen nagy pályát futott be, mit tudom én, hány nyelvre lefordították a némettől kezdve oroszra, olaszra, angolra, japánra is. De ez a recski vers is például úgy recski vers, hogy aki elment Recskre és szétnézett ott, a vers egyes motívumaiból ráismer talán a tájra, de nincs odaírva, hogy ez Recsk.

¹ Részlet az alábbi kötetből: Böszörményi Géza: *Recsk, 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor története*, második, bővített kiadás, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2006. Gyarmathy Livia hozzájárulásával.

Oldott hajjal két halott, szegény.
Lágyan simulunk mi a porhoz.
Véres fejünk süt a hold helyén.
A balta zúg, a sas rikoltoz,
de szánk gödréből zúg a remény
mély kürtjén a haldoklóhoz.

Oldott hajjal hevertünk este...
A fénynek csak kósza fodra ért.
Hús dalt a forrás hangja csengve
sikos part kövén csak lopva mért.
Már közelnek tűnt mind a messze.
S csillagok hajoltak ajkamért.

Égő csípővel nyiladoztak,
epedő szirmuk hullt a fáknak,
míg testünk körül kiragyogtak,
gyöngyház-kelyhét nézd a virágnak!
– Forró páránkban ringadozz csak!
Mi Tavaszt hozunk a világnak!

Oldott hajjal ért még a végzet.
Lecsaptak. Vittek a halálba.
Azóta ott a forrás kékebb
s nyomunk a vándor megtalálja.
Talán az Isten kőbe vésett...
Csókunk fészken ring s ég a mályva.

– Két szerelemre oldott gyermek!
szólt a Halál, de rossz fogás van!
S mint akít balga tette kerget,
sápadtnak tűnt a ragyogásban.
– Hát szálljatok ti Egybetettek!
S villámmá váltunk, mint az áram.

Így szálltunk a hegy homlokára,
hol balta zúg és sas rikoltoz,
hol csókunk ért a kínhalálra,
az embereknek szíve hordoz,
és szétmállt testünk zöld sarára
fátylat örök szél könnye fodroz.

S mint vihar-hozta sebes gályák,
hol a bányák lámpái lengnek,
mi feltéptük az est homályát,
tajtékos, boldog dalunk csengett,
dalunk felverte mind a bányát,
szomjaz – s szépül, aki szenved!

– Szeresetek minket tavasszal,
ha szíromhajtó szél kiáltoz!
Véres tetemünk? Sorsunk? Azzal
lettünk hasonlók a virághoz!
S hogy megtörték izzó vasakkal?
Hiszen száll szívünk a világhoz!

Mondjátok azt, hogy újra hiszek!
Szeretni vágyom mind, aki ölt.
Tegyétek össze kezeitek,
fiatalodni így fog a Föld.
Nászt muzsikálnak sebes vizek.
Lábunk alatt minden csupa zöld.

A balta zúg, a sas rikolthat.
Virága hull a körtefának...
Kik szerettek, sosem halottak,
kötöm csokrát a legendának.
(Látod Kedves, így kidalollak.
Mi Tavaszt hoztunk a világnak!)

Fejben írtam. De tulajdonképpen ezek a csírák mindig duzzadtak, mindig tapadt rájuk valami, strófáról strófára, sorról sorra alakulgattak, csiszolódtak, és végül már egész verssé alakultak. Éppen a lebukásom utáni, tehát a fogdában töltött időszakra tehető, amikor éjjel-nappal egyedül voltam, és abból éltem, az volt az én igazi táplálékomban, hogy mondtam magamban a verseimet.

1951 augusztusában el is vittek Recskről, és 1952 márciusában katonai bíróság elé kerültem a népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres összeesküvésben való vezető részvétel vádjával. Hetünket emeltek ki, a többség maradt Recsken. [...]

– *De hát nem is voltál katoná! Mi közöd volt a katonai bírósághoz?*

– Mást mondok: hetünk közül senki nem volt katoná. És tudod mi volt a vád? Az, hogy mi át akartuk venni a hatalmat Recsken. Le akartuk fegyverezni az őrséget, utána azzal az ürüggyel, hogy fegyverlázadás tört ki, oda akartunk csalni más államvédelmis, illetve katonai alakulatokat. Ezeket az odacsalt alakulatokat is ugye, le akartuk fegyverezni, aztán be akartuk öltöztetni a recski tábor lakóit, aztán elindulni a teherautóikon, irány Budapest, elfoglalni a főváros katonai szempontból legfontosabb pontjait, rádiót, minisztériumokat és így tovább és így tovább. Abszurd, nem?!

– *Hát nekünk, legtöbbszörünknek már szinte semmi sem tűnt abszurdnak, miután a kitalált semmi után oda kerültünk, de ennek ellenére, elképesztő ez az egész sztori, hogy tudhattak ilyet kitalálni?*

– Pihent aggyal, meg sztálini modellel, meg az alaptalan félelmeink valósággá színezésével. Nyilván „Makaróni” Nagy Lászlónak teljesíteni kellett egy leleplezett összeesküvést a Michnayszökés után. Én mint zendülő! Mint annak a vezetője. Nagy lehetett a baj, ha ehhez már Kárpáti Kamilra is szükségük volt.

– *Milyenek voltak a társaid?*

– Ugyanolyan jelentéktelen kis fickók, mint én magam. Például Pászthy János, aki jelenleg Thaiföldön él. Elégge érdekes, kalandos pályát futott be. Reklámgrafikus volt Magyarországon, aztán a thaiföldi király udvari festőjévé lépett elő. Detre Tamás, aki szabadulása után a veszprémi kórházban volt fül-orr-gégész szakorvos. Meghalt már. Ez a társaság úgy verbuválódott össze, hogy egymás mellett feküdtünk a príccsen, és volt egy Szörényi Tibor nevű kis gnóm, egy szörnyeteg, egy csapott vállú kis fekete, elfuserált alak, és ez feladott minket. Mert a Kiss Feri és a Detre Tomi a képébe vágta, hogy besúgókkal nekünk semmi dolgunk. Képzeld el a Michnay-féle szökés utáni légkört, bezártságot. Főrist, a táborparancsnokot elcsapták, úgyhogy volt egy intervallum, amikor nem volt parancsnok, azt hiszem, a Makaróninak volt ez a fő ideje, az ő tündöklésének ez volt a csúcspontja, a Nagy Lászlóé... Senki új, magas rendfokozatú tiszttel nem volt dolgunk. Akkor ő mindenáron produkálni akart. Hány éves lehetett? Talán harminc. Akkor voltak csapatos kihallgatások, a fal mellé állítások, a kiemelések... Engem és nyolc-tíz embert este a népszámláláskor kiemeltek a barakkból, és felvittek a fogdába. Az első órákat egy nagy közös szobában töltöttük mindannyian és rettenetes verésekben részesültünk, részben a szobában, részben egy külső helyiségben, ahová egy kőlépcsőn át lehetett feljutni. Ez azért nevezetes, mert min-

dig éjjel voltak a kihallgatások, és ezen a kőlépcsőn keresztül vezetett az út ide föl, az erdészház mögötti területre, ahol az odaérkezésem és a fogdába kerülésem közötti időszakban egy egész kis barakknegyed épült fel, amiről nekem addig semmiféle tudomásom nem volt. Nos, egy ilyen alacsony, műanyag borítású épületben hallgatott ki engem rendszeresen Makaróni. Volt köztünk egy nagyon erőteljes, bivaly erejű parasztfiú, meg nem mondanám a nevét, aki visszaütött! Visszaütött, és ezzel nagyon nagy kavarodást váltott ki. Jöttek tucatjával az ávosok és nekiestek, meg nekünk is. Sajnos, nem tudom már a nevét ennek a parasztyereknek, Jancsi vagy Pista, őt ugyanakkor emelték ki, amikor engem, tehát néhány óránkat közösen töltöttük el itt.

Zárt tárgyaláson elítéltek. Semmi védelem, semmi tény. Én elmondtam a bírónak, hogy a mi kutyaiktól cafatosra tépett nadrágunk, lábunk, az tény. De ez és a más kínzások nekik nem számítottak. Semmi bizonyíték ellenünk nem volt, nem is lehetett, nem esküdtünk össze. A végén azt mondtam az Andó nevű bírónak, hogy ennyi erővel az édesanyám meggyilkolásáért is elítélhetnek anélkül, hogy a holttestét látták volna. Az ügyész, egy rezgő tokájú, pirospozsgás, rettenetesen ostoba ember, aki az egész tárgyalást végigüvöltözte, a legsúlyosabb ítéletet kérte. Kiderült, erre a tárgyalásra volt kijelölt védő. Az egyik a társaimat védte, csak annyit mondott, hogy enyhébb ítéletet kér. A másik, az enyém egy negyedórás, dühös-mérges beszédet rögtönzött ott, hogy egyetlen bizonyíték sincs, hogy én egy fiatal, ártatlan irodalmár vagyok, szóval szívvel-lélekkel védett. A katonai bíróságon – azt mondták – emberemlékezet óta senki nem hallott ilyet, hogy egy ügyvéd a vádlottját megvédje.

– Volt-e valami valóságcsínája annak, amivel Szörényi benneteket beköpött?

– Ezeknek a besúgásoknak? Hát nézd, Géza, nagyon jól tudod, hogy fiatal emberek voltunk valamennyien, ott rohadtunk. Azt nem lehet állítani, hogy soha nem beszélünk szökésről. Te is

jól tudod, persze, hogy beszélünk, fantáziáltunk, mint ahogy éhesen a konyhaművészet legjobb remekeit, fogásait adtuk elő élvezettel egymásnak. Így álmodoztunk a szökésről is, sokszor. Te ezt nagyon jól tudod, ez egy börtönbetegség, illetve nem is betegség, mert az volna a betegség, ha az ember nem vágyna a szabadulásra. Inkább börtönjelenség a helyes kifejezés. De hogy konkrétan szökünk, ugyan! Michnayék után?! Amikor láttuk őket elfogva, láttuk a vesszőfutasukat, ütlegelésüket, ugyan. És letartóztatott emberek voltunk, már évek óta a szabadságunkban a legteljesebb mértékben korlátozottak, és akkor jönnek ilyen nonszenszsel, hogy népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés... [...]

– Ha most szembe találkoznál Makarónival, mit csinálnál?

– Nagy Lászlóval? Semmit, azt hiszem.

– Minden elfelejtődött? A kikötött ember a latrina fölött? A meszes gödör, amibe belógatott?

– Minden megmaradt bennem, de számukra egy mondatom se lenne. Azt hiszem, hogy ez az egyetlen helyes magatartás. Tudniillik ezeken az embereken nem lehet változtatni, nem lehet megtorolni, mert mi értelme lenne? Akinék szüksége van arra, az magában raktározza el és tartsa lángon a gyűlöletet. Én ugyanúgy vagyok ezzel, mint te, Géza, én nem akarok gyűlöletet. Engem is hullává tesz a visszaemlékezés, én meg akarok szabadulni ettől. Nem akarom, hogy az egész életemet ők irányítsák. Ki akartam és most is ki akarom alakítani a magam szabad, független, belső látásmódját, le akarom választani magamról őket, és azt, amit velem műveltek. És kin keressem az eddig eltöltött három évet, hiszen 1949 májusában tartóztattak le, és 1952 márciusában ítélték el ártatlanul és alaptalanul, és amikor megkaptam az ítéletemet, abba nem számították bele azt a majdnem három évet, amit addig már letöltöttem. Kin keressem az elpusztított verseimet, vagy amelyeket nem tudtam memorizálni Recskén? [...]

Kárpáti Kamil Ő VOLT

A hegyárnyékban áll. Kísértetes. Ő volt.
Recsk. Az erdő egyetlen nyíló vadrózsató most.

(Forrás mögül fehér hasával kibukkanva már
édes homályban sugdolódik a gyertyán és a nyár.)

Ő volt. Társam vére terjed, ágazódik. Gyémánt.
Oly könnyen ölte, mint aki két méheszárnyat szétránt.

– Még egy kérdés. Én például nem tudtam Recsket, hogy te költő vagy. Csak én voltam figyelmetlen, vagy más sem tudta?

– Kevesen tudták. Mert kétféle költő van. Az egyik kinyílik, szüksége van a hallgatóságra, ez élteti és inspirálja. A másik a visszahúzó, aki nem tárulkozik ki. Meg hát nem szabad elfelejteni, hogy én egy tejfelesképű suhanc voltam, amikor oda bekerültem, már a korom miatt sem állhattam az érdeklődés középpontjába. De azért volt egy-két ember, aki tudta. Például Csendes Béla, ő volt az én kritikussom, meg Csillag Tibor, irodalomtörténész.

– Csendes Bélát én is jól ismertem. Már 1948 kora őszén megismerkedtem vele, még a budadéli internálótáborban. Én az első három hónapot magánzárkában töltöttem és csak októberben kerültem ki a normális internáltak közé, abba a szobába, ahol Csendes Béla és „büntársai” éltek: Nyeste Zoltán, dr. Sztáray Zoltán, Majsay Emil, Ughy Jenő, Benkő Zoltán, Zimányi Tibor, Jónás Pál, Fiam István és még vagy tízen. „Bűnük” a tehetségük, a tanultságuk volt. És főként az, hogy nem voltak kommunisták, holott alkalmasnak látszottak az akkori ifjúság eszmei befolyásolására, vezetésére. A baráti kör filozófusa Csendes Béla volt. Műveltsége igen széles körű. Volt benne valami professzoros, nem vitázott, inkább magyarázott. Korunk kártékony eszmerendszereit világos és nyílt elemzésekkel utasította el. Azt, hogy verseket is írt, nem tudtam, fel sem tételeztem. Csak néhány éve találkoztam egy folyóiratban verseivel, véletlenül éreztem jó minőségét. Aztán megküldte nekem Bárány Péter Tamás című kötetét. Megrendülve olvastam, éppúgy, mint a többi kötetét. Zavarba hozóan érett versek voltak. Béla szemléletét mindig rokonnak éreztem a magaméval, de ilyen gondolati mélységig eljutnom sosem sikerült. Kimondta azt, amit mi is szeretnénk volna kimondani, de nem volt elegendő erőnk hozzá.

Emlékmű a Nemzeti Emlékparkban Recskben, Farkas Ádám alkotása (Fotó: Szabó Zoltán)

Csendes Béla RECSKRŐL, SZELÍDEN

Végülis megszabadultam és maradt még számos esztendőm: adatokkal tölteni zártra a rendszert. Nem tettem meg. – Mondhatnám, hogy a hatalom konfiskálta okos sok könyveim, nem is egyszer; mondhatnám, így igaz volna, hogy bár nem ezért, de háromszor állottam az ávón arccal a falnak fordítva és feltett karral, már szabad ember. Nem szültem epepeiát, bölcseletem megíratlan. Emberek, tenger a mentségem, de bocsánat nincsen.

Ám ti megértitek, kikkel közösen sanyarogtunk: loptunk moslékot (de nagy ünnep volt, ha sikerrel) az ávosok disznaitól, faltunk szalamandrát, ettünk főtt verebet, és ittunk néha tehénvért, rágtunk csermakkot, csollánt, kihalásztuk az őrség latrinájából a szalonnaszemet, mikoron a kondért abba borították mivelünk, hogy az ürgék nyála csorogjon, – így nevezettünk, agyonázott ürgék, majdani csontvázak, mert azokká válunk majd, ha a férgek is elfogynak; nem lesz szalamandra

sem csermakk, se tehénvér, és még árvacsalan sem; lesznek hajnali elkínzott menetek fel a bányaudvarba, két oldalról fene hajcsárok közt rugdaltatva s állati ordítással okítva: hogy beruházások vagytok az ötéves tervre; senki sem tudja, hogy itt voltunk és kik; neveinket nem tartják számon, eleve fogyatékbá helyeztek. Csollánlêbe feloldódott lelkünk belelöttyen nap-napi biztonsággal a latrinába ürülve.

Honnan a hit, az erő, hogy a szikláról le a mélybe mégse vesse magát az elsanyarult agyú pária, és ne rohanjon hunyt szemmel neki géppuskákkal megrakott őrtonyoknak és szögesdrótoknak?

Nem fingunk ki, s nem provokálnak veszni, azért sem! Nem lesz lázadás, nem lőnek hullahegyekké, mert az lenne az állam, az ávo érdeke, célja. És csakazértis megmaradunk, mireánk szüksége lesz a jövőnek még, és addig is, netalán ha néha nyugodt és biztos percek jutnak a sorstól, (s felhízlalt besúgóink ébersége ha lankad) megkíséreljük a pricc mélyén óvatosan felfrissíteni-elrendezni fogyó tudományunk tényeit, és tisztázni sarkalatos-maradandó elvei rendszerében a bármely korban leendő változatok alakításának programi rendjét.

Egymásért éltünk azonos, bár leggyakrabban távoli ólakban és itt nevesítették meg Bárányágomat is, jó okkal: feltehetőleg két oldalról kosszarvakként kunkori sörtém felfeküdt díszé láttán; birkarohammal amint szét-szarvaltam sunyi ellenséget és barátot.

Megköszönöm e nevet, s maradandóbb célra beoltom, s engesztelve önmagam oltárára tűzöm fel.